

Ilosvai Dániel¹

REFORMÁTUS GYŰLEKEZETEK A KORONAVÍRUS JÁRVÁNYBAN
AZ ISTENTISZTELETEK LÁTOGATOTTSÁGÁNAK ÉS NÉZETTSÉGÉNEK
ÖSSZEFÜGGÉSEI A COVID–19-JÁRVÁNYHELYZET ALATT 2020-BAN

ABSTRACT

*Hungarian Reformed Congregations during the Covid-19 Pandemic
Correlations between in-person and online worship attendance during the Covid-19
outbreak in Hungary in 2020*

The aim of the research was to provide a snapshot of how the Reformed Church in Hungary has responded to the move to online worship. The research examined four different church counties in the Danubian Church District and compared the average number of people sitting in the pews on Sundays in 2019, the last year before the pandemic, with the number of people watching the online broadcasts or streams of the same congregation in the first year of the pandemic, from March 2020 until the end of that year.

The main hypothesis was that the number of views would far exceed the number of participants, and this was confirmed by the research. Although there were large variations and specific cases, the overall average showed a twofold increase in the number of views compared to visits. This was also supported by the finding that the larger the church, the closer the number of views to attendance. The research also highlights the demographic differences between rural and urban areas, and provides strong evidence that the increase in views is more significant where there has been previous online broadcasting.

Keywords: online church, broadcast church, religion online, pandemic, digital church

1 Ilosvai Dániel, politológus, református teológus-lelkész, a Dunamelléki Református Egyházkerület munkatársa. ilosvai.daniel@raday28.hu

BEVEZETÉS

Tanulmányom egy 2021-ben, a Magyar Nemzeti Bank által meghirdetett pályázatra íródott. Akkoriban, mint feltételezésem szerint sokakat, engem is aktívan foglalkoztatott az istentisztelet online közvetítésének kérdése. „*Isten ígéje viszont nincs bilincsbe verve*” (2Tím 2,9b) – mondja Pál apostol. De vajon azzal próbáljuk bilincsbe verni, ha egy online elérhető felvétel akárhányszor újrajátszható videó-jába „zárjuk”, vagy épp azzal, ha nem élünk a lehetőséggel és nem adjuk az ígét mindenkinek az online téren keresztül? A járvány idején ez szükségmegoldás volt – de vajon lehet-e több is, más is, mint szükségmegoldás? Hogyan gondolkodnak a gyülekezeteink az online közvetítés világáról – elfogadják, elutasítják vagy ellenzik-e? Hogyan gondolkodjunk és beszéljünk róla teológiailag? Beszélhetünk-e egyáltalán online istentiszteletről, vagy csak az istentisztelet közvetítéséről, és milyen hatással lehet, lesz ez a változás a gyülekeztek hétköznapjaira?

Ezeknek a kérdéseknek kívántam utánajárni azzal, hogy megvizsgálom: hogyan viszonyul egymáshoz a gyülekezetek látogatottsága és az online közvetítések megtekintési mutatói? A számok azt mutatták, hogy sokkal nagyobb volt a közvetítések elérése, mint ahányan átlagosan egy-egy gyülekezetet látogattak a járvány előtti évben. A növekedés ráadásul szignifikáns volt – nemcsak az apró, kevés adattal rendelkező térségekben, de még a budapesti és agglomerációs környezetben is körülbelül kétszeres volt a különbség. Honnan jött ez a rengeteg ember? Valóban van ezek mögött a megtekintések mögött egy másik, önálló személy? És hova lett ez a sok megtekintő? Megelevenedik-e az ige az online térben is, vagy a közvetítésünk csak egy hang az online tér végtelen háttérzajában? Ezen utóbbi kérdésekre azonban már csak az azóta eltelt évek személyes beszámolóí és missziói jelentései alapján lehetne választ adni. Éppen ezért tanulmányom célja, hogy egyrészt pillanatképet adjon az akkori – beismerten hiányosan feltárt – helyzetről, másrészt, hogy párbeszédre hívjon a járvány alatt és az azóta az online térben zajló egyházi gyakorlatunkról.

AZ EGYHÁZ ONLINE TÉRBE KÖLTÖZÉSE

2020. március 11-én a Magyarországi Református Egyház (MRE) Zsinatának Elnöksége, a kormány rendeleteivel összhangban, ajánlást fogalmazott meg gyülekezeteinknek, hogyan kerüljék el az előírt 100 főt meghaladó személyes részvételű istentiszteleteket.² Március 16-án már minden személyes találkozó szüneteltetésére kérték a gyülekezeteket.³ Az állami rendelkezésekkel végig összhangban ezt

2 A Magyarországi Református Egyház Zsinata Elnökségi Tanácsának 2020. március 11-i közleménye: *Istentiszteleteket tartunk a veszélyhelyzet idején is* [online] elérhető: <https://www.reformatus.hu/egyhazi/hirek/istentiszteleteket-tartunk-veszelyhelyzet-idejen/> [utolsó letöltés: 2021. 03. 22.]

3 A Magyarországi Református Egyház Zsinata Elnökségi Tanácsának 2020. március 16-i nyilatkozata: *Szüneteltessenek minden egyházi alkalmat* [online] elérhető: <https://www.reformatus.hu/egyhazi/hirek/szuketeltessenek-minden-egyhazi-alkalmat/> [utolsó letöltés: 2021. 03. 22.]

május-júniusban feloldották, november 7-én újra érvénybe léptették⁴ – ekkor mindössze egy hónapra: karácsonykor az országos lazítás értelmében a templomokba is visszatérhettek az emberek.⁵ A következő fordulópontra március 5. volt: az Elnökségi Tanács határozata szerint „2021. március 8. és 26. között terjedő időszakban minden, személyes jelenléttel járó istentisztelet, gyülekezeti alkalom és összejövetel szünetel”.⁶

Bár elsőre nem feltűnő, mégis lényeges különbség fogalmazódik meg: míg korábban az Elnökség csak ajánlást fogalmazhatott meg, a 2020. június 11-én elfogadott egyházi törvénymódosítás értelmében immáron átmenetileg beszüntethették az egyházi alkalmakat. Minden bizonnyal szerepet játszott a határozat meghozatalában a digitális eszközök elterjedése a járvány első éve alatt: a határozatban szerepel az ezek használatára való felhívás is – a lehetőségek figyelembevételével. Ez a két rendelkezés egy éve még elképzelhetetlen lett volna az egyházon belül, mégis, a járvány rákényszerítette a közösséget az online térbe költözésre. Ennek természetesen rengeteg hátulütője és nehézsége van, mégis: az online megjelenéssel kinyílt az egyház az egész világ számára, az egyházak jól látható módon bekerültek a média figyelemért folytatott versenyébe. Ezt sokan kihívásként értékelik és várják a korábbi helyzet helyreállítását, személyes véleményem szerint ezt mégis érdemes inkább egy lehetőségként kezelni: a közösségi médiában megjelenő egyházi tartalmak ugyanazt az üzenetet hordozhatják, mint a szélesre tárt templomajtók. Első hipotézisem éppen erre irányul: az online térbe költözés jelentősen megnövelte az elért emberek számát. Ez, amennyiben beigazolódik, az egyház küldetése szempontjából sem elhanyagolható tényvé válik. Ugy tűnik, a gyülekezetek jól vizsgáztak digitális eszközhasználatból. Egyházi tisztségviselők is beszéltek arról, hogy lényegesen nagyobb a nézettség, mint korábban a részvétel volt. Ez indította el jelen kutatást is.

AZ ADATGYŰJTÉS MÓDSZERTANA

A kutatás középpontjában, szigorúan véve, két számadat áll: az első az egyes gyülekezetek átlagos vasárnapi látogatottsága 2019-ben, tehát a járvány előtti utolsó évben. Ezt minden évben minden egyházközség az ún. canonica visitatio során megadja az egyházmegyének, amely, mint neve is mutatja, egy körülbelül állami

- 4 A Magyarországi Református Egyház Zsinata Elnökségi Tanácsának 2020. november 7-i ajánlása: *Koronavírus: a Zsinat Elnökségi Tanácsának november 7-i ajánlása* [online] elérhető: <https://www.reformatus.hu/egy hazunk/hirek/koronavirus-zsinat-elnoksegi-tanacsanak-november-7-i-ajanlasi/> [utolsó letöltés: 2021. 03. 22.]
- 5 A Magyarországi Református Egyház Zsinata Elnökségi Tanácsának december 18-i ajánlása: *Karácsonyi istentiszteletek a református egyházban*, [online] elérhető: <https://www.reformatus.hu/mediumok/hirek/karacsonyi-istentiszteletek-reformatus-egy hazban/> [utolsó letöltés: 2021. 03. 22.]
- 6 A Magyarországi Református Egyház Zsinata Elnökségi Tanácsának 2021. március 5-i határozata: *A bajban is maradjunk együtt!* [online] elérhető: <https://www.reformatus.hu/egy hazunk/hirek/a-bajban-is-maradjunk-egyutt/> [utolsó letöltés: 2021. 03. 22.]

közigazgatás méretű megye területét fedi le és az ottani gyülekezeteket fogja össze. Erről tehát önbevallásos alapon, pontos és megbízható információink vannak. Ugyanakkor egy teljes egyházra, de akárcsak egyházkerületre (amiből négy van az MRE-ben) vonatkozó adatbázis összeállítása és elemzése meghaladta volna e tanulmány kereteit, ezért négy, demográfiailag különböző egyházmegye került kiválasztásra a Dunamelléki Református Egyházkerület nyolc egyházmegyéjéből. A minta tehát a kerület szempontjából reprezentatívnak mondható: vannak benne fővárosi, agglomerációs, városi és falusi gyülekezetek is egyaránt.

A második számadat az online közvetítések nézettsége – természetesen ott, ahol volt. Ezzel kapcsolatban több kérdés is felmerült. Elsőként meg kellett határozni a közvetítés jelentését. A szó ugyan egyidejűséget feltételez a jelenléti istentisztelettel, ám erre a legtöbb gyülekezetben nem voltak meg a feltételek: egy jó minőségű, valós idejű közvetítéshez se az eszközpark, se a szélessávú internetkapcsolat nem áll rendelkezésre. Ezért minden olyan videófelvételt ide számítottam, melyet a valós idejű vasárnapi istentiszteletet követő 24 órán belül tettek közzé. Ugyanakkor beszámítottam az érintett 41 vasárnapon (március 22. és december 31. között) túl az ünnepnapra eső istentiszteleteket is. Nem minden ünnepnap került bele ugyanakkor az adatbázisba, ugyanis nem mindenhol azonos az ünnepi istentiszteleti rend. Ennek következménye, hogy nem tudjuk az istentiszteletek látogatottságát havi bontásban közölni, cserébe az aggregált adat kiküszöböli azokat az eltéréseket, melyek az eltérő rendből fakadnak.

Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a két legtöbbet használt platform, a YouTube és a Facebook eltérő definíciókkal és számlálókkal dolgozik a nézettséget mérve, ezért ezt a két adathalmazt is külön kell kezelni. A Facebook esetében különösen megtévesztő számok adódhatnak, hiszen 2-3 másodpercnyi, akár szándékolatlan lejátszást is megtekintésként könyvel el. Ez ugyan félperces reklámspotok esetében reális, körülbelül egyórás istentiszteletek esetében azonban megtévesztő. Részletesebb adatokhoz jelen keretek közt nincs hozzáférésünk, így ezen a felületen a megtekintéseket nem tudjuk összevetni a személyes részvétellel. Ezt a számot esetleg a választói névjegyzékben szereplők számával lehetne összevetni, ami rendszerint magasabb a templomba járóknál. Ennek ismeretében sem felesleges ennek vizsgálata tanulmányunkban. Hiszen, ha nem is a teljes videó megtekintését, egy bizonyos elértséget remekül tükröz ez a szám is: ennyi ember oldalán jelenik meg az adott videó, ők tehát potenciális megtekintői a teljes videónak. Ez a gondolat önmagában is megérne kutatást, ám szerény következtetésnek levonható belőle: érdemes lehet egyfajta marketingszemléletet érvényesíteni a videók összeállításánál. Ez kutatói és marketing oldalról kézenfekvőnek tűnhet, azonban a kimutatás esetleg azokat is bevonhatja az erről való gondolkodásba, akik ennek vélt vagy valós teológiai okokból ellenállnak.

Ezzel szemben a YouTube videómegosztó számai kutatásunk szempontjából relevánsabbak. Ez a felület két kritériumot ad meg annak, mi számít megtekintésnek: először, a videót szándékosan, rákattintva el kell indítani, másodszer pedig legalább 30 másodpercet végig kell belőle nézni – ennél rövidebb videónál pedig a teljes vi-

deót kell végig nézni. Ez az adat sem biztosíték arra, hogy ennyien végignézték az online istentiszteletet – ami a személyes részvétellel egyenértékű lenne –, azonban részletesebb kimutatások híján biztosabb támpontot ad vizsgálatunkhoz. A dolgozat hátralévő részében ez lesz az elsődleges viszonyítási alap. A hivatkozott adatok összefoglalása a mellékletben található táblázatban olvasható.

Ezután fel kellett térképezni azokat a gyülekezeteket, ahol volt online közvetítés. Ezeknél a közvetítő platform beazonosítása után a vizsgált időszak vasárnapi istentiszteleteinek a nézettségét átlagoltam. Ez lett az a másik számadat és a mögötte rejlő adatbázis, melyet a dolgozat felhasznál.

Ezt követően meg kellett találni azokat a gyülekezeteket, amelyekben nem volt közvetítés, és fel kellett deríteni ennek az okait – amennyiben erre lehetőség volt. Az egyik hipotézis már itt beigazolódott: a vizsgált fővárosi egyházmegyében nem volt olyan gyülekezet, amely valamilyen formában ne jelent volna meg az online térben, míg a nem-fővárosiak esetében ez az arány számottevő. Olyan gyülekezetek is akadtak, amelyek a teljes vizsgált időszakban tartottak személyes istentisztelet – igaz, ez egy apró kisebbség, többnyire kis lélekszámú gyülekezetek. Ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy vasárnaponként a köztelevízió és egyes helyi televíziós csatornák is közvetítettek istentiszteleteket: néhány gyülekezetben nyoma van annak, hogy a vezetőség ezek követését javasolta a veszélyhelyzet ideje alatt. Ezeknek a televízióknak a nézettségi adatait két okból sem vizsgálhatjuk a kutatásban: egyrészt ezek a közvetítés „hagyományos” formáihoz tartoznak, másrészt nem állnak rendelkezésünkre ezek nézettségi számai.

Nem utolsósorban van néhány megfontolandó kérdés, ami árnyalhatja a kutatás végeredményét. Először is, az online platformok a megtekintést felhasználókhöz kötik, nem pedig családokhoz – a vasárnapi istentisztelet pedig többnyire „családos műfaj”. A kimutatások nem adnak arra választ, hogy egy képernyő mögött vajon a teljes család ott ül-e, vagy csak az adott családtag? Erre bizonyára a megfelelő háttérrel és adatokkal ki lehet dolgozni módszertant, amivel súlyozható vagy korrigálható a különbség, ez azonban – sajnos – ismét kívül esik vizsgálatunk körén. Másodsorban, a jelen adatok alapján nem tudunk különbséget tenni azok között, akik jelenidejűleg kapcsolódtak az online istentiszteletbe, és azok között, akik a hét során később nézték meg a feltöltött videót – vagy akár még később. Ennek a jelentőségét megítélni szintén nem célja tanulmányunknak. A kérdést azonban fel kell tennünk: egyenértékű-e egy igehirdetés későbbi meghallgatása a személyes részvétellel? Az adott képanyag megtekintettsége szempontjából nyilván – ám az istentisztelet nemcsak kép és hang, hanem közösség, ráadásul transzcendens közösség. Úgy vélem, ez tudatosabb reflexiót igényel majd, mint amire a járvány rákényszerítette a közösségeket.

Végül le kell szögezni, hogy a kutatás szigorúan tényfeltárás céljával készült, a rendelkezésre álló adatok alapján. Nem célja az egyházközségek vagy az ott szolgáló lelkészek teljesítményének mérése vagy akár csak összehasonlítása. A dolgozat elsődleges célja egyfajta állapotfelmérés, ami a változás trendjének kimutatásával akár segítségül is lehet a tervezésben.

EREDMÉNYEK – ÖSSZESÍTVE

Összesen 160 egyházközségről vannak adataink, ebből 116 anyaegyházközség, 16 társegyházközség és 28 missziói egyházközség. A különbség közöttük elsősorban jogi, azonban ezzel összefüggően esetenként méretbeli is: egy új gyülekezet mindig misszióiként indul, és ha egy gyülekezet önállóan nem tud lelkeszt fenntartani, akkor szerveződhetnek társegyházközségekké. Egy gyülekezet vissza is minősíthető misszióivá, ha nem tudja magát fenntartani, vagy szórványként más egyházközséghez csatolható, ha sem a gyülekezet, sem a közegyház nem tudja a lelkeszt fenntartani az adott helyen. A szórványok és a missziói egyházközségek között a határvonal nem mindig egyértelmű a rendelkezésre álló adatok alapján, így velük csak érintőlegesen foglalkozunk. Ugyanakkor alapvetésként megfogalmazható itt is: minél kisebb egy gyülekezet, annál kisebb a valószínűsége az online elérésnek. Például Bács-Kiskun 8 missziói egyházközségéből mindössze 1 tartott online alkalmakat saját bevallásuk szerint, további 2 a helyi televízión keresztül jutott el a gyülekezethez, míg a maradék 5 semmilyen online eszközt nem használt – igaz viszont, hogy itt a személyes jelenléti istentiszteletek is szinte megszakítás nélkül folytak a vizsgált időszakban.

A négy egyházmegye 160 gyülekezetében összesen 14 751-en jelennek meg egy átlagos vasárnap délelőtti istentiszteleten. Ebben benne van az ünnepi tumultus és a nyári szezon, amikor lényegesen kevesebben vannak jelen. Egy „mintagyülekezet” tehát körülbelül száz főt számlál, ez azonban egyik egyházmegyére se jellemző: a legnagyobb lélekszámmal Északpest rendelkezik (6621) és ott is van a legtöbb egyházközség (56). Ezt követi Budapest-Dél (4965 és 29), Bács-Kiskunság (2272 és 40), végül, de nem utolsósorban Vértesalja (1491 és 35). Jól látható, hogy Budapesten kevesebb, de nagyobb gyülekezetek vannak, míg a két kifejezetten vidéki térségben a gyülekezetek száma magas, az átlag lélekszám fele-harmada a másik két egyházmegye átlagának.

A 160 vizsgált egyházközségből 104-ben volt közvetítés: ezek közül a legnépszerűbb a YouTube videómegosztó felület volt 65 gyülekezettel, ezt követi a saját Facebook oldalon közvetítés 33 gyülekezettel. A két legnagyobb felület tehát a közvetítések majdnem egészét lefedi. A következő további lehetőségeket találjuk még a felületek között: saját oldal (4), Facebook-csoport (4) és különböző helyi televíziócsatornák online felületei (5). Egyes gyülekezetek több felületen is közvetítettek: ez indokolja a végösszeg és a vizsgált egyházközségek száma közötti különbséget. A következőkben már csak a két legnagyobb felületet fogjuk kiemelni.

A 160/104 arányszámhoz érdekes adalék, hogy a járvány előtt mindössze 19 gyülekezetnek voltak online közvetített istentiszteletei: ebből 8 Észak-Pesten, 2 Bács-Kiskunban és 9 Budapest-Délen található. Ez a szám jól mutatja, mennyire idegen volt az Egyház számára az a helyzet, amelyben hirtelen el kellett igazodnia. Az viszont, hogy ekkora növekedés történt a vizsgált időszakban, mutatja a gyülekezetek alkalmazkodóképességét – azt azonban, hogy ez országos viszonylatban milyen eredménynek számít, nem tudjuk megmondani. Ez egy további kutatási

irány lehet, hogy országosan: akár más egyházak, de más társadalmi rétegek és funkciók (pl. közoktatás) esetében is mennyire volt sikeres az átállás. Jelen helyzetben ebből csak annyit állapíthatunk meg: március 15. és december 31. között 19-ről 104-re nőtt azoknak a gyülekezeteknek a száma, akik istentiszteleti alkalmakat közvetítettek. Ez a majdnem 5,5-szörös növekmény, bár kényszer hatására született, mégis jelentősnek mondható.

A kérdés már csak az marad: mi történt a többi 56 gyülekezetben? Annak nem találni nyomát, hogy bárhol teljesen megszűnt volna az egyházi élet – elsőként ezt érdemes leszögezni, ha a lehetőség nem is zárható ki. Azonban se ezt, se a többi választ alátámasztandó, nincsenek pontos adataink. Így tehát röviden arra szorítkozunk, hogy felsoroljuk, milyen megoldásokat találtak a gyülekezetek a kapcsolattartásra, istentiszteleti részvételre.

Elsősorban vidéken terjedt el az a megoldás, hogy az igehirdetés szövegét leírva vagy kinyomtatva bedobták a gyülekezet tagjainak postaládájába. Ilyen alkalmakkor lehetőség nyílt a kültéri, biztonságos kommunikációra is. Ennek a digitális változata is létezik: rendszerint a gyülekezet weboldalán – de akár más felületen is – közzéteszik az igehirdetés szövegét. Az előbbi párhuzamaként itt a telefonos kapcsolattartás értékelődhetett fel. Ugyan ezzel a formátummal elvész a gyülekezet- és élményszerűség, ám az üzenet és a vigasztalás mégis eljuthat bárkihez. Többek hangfelvételek formájában továbbították az istentiszteleteket: ennek következtése a legnehezebb, hiszen ezek sokszor belső levelezési listán terjednek, így a nyílt forrásokból dolgozó kutató számára rejtve maradnak. És természetesen ebbe a kategóriába soroltuk azokat is, akik hagyományos közvetítési módokon vettek részt istentiszteleteken: a Duna TV adását, vagy más, helyi televíziós csatorna adását követték.

A négy egyházmegyében összesen tehát 65 gyülekezet közvetített a YouTube-on, az összes vizsgált videó nézettségének az összege vasárnaponként átlagosan így 14 737 megtekintés. Tehát összesen 65 egyházközség 2069 videója generált gyakorlatilag akkora nézettséget, mint ahányan a négy egyházmegyében vasárnaponként templomba szoktak járni. A Facebook esetében ez 15 792 megtekintést jelent 33 gyülekezetben és 908 videóval – ez viszont a fentiek értelmében nem mond sokkal többet annál, hogy így az elérttség lényegesen nagyobb a részvételnél.

Az első adat azonban még további finomítást igényel. Először is figyelembe kell vennünk, hogy átlagosan 30 videó jut egy gyülekezetre, ami jelentősen alulmúlja a korábban megállapított átlagot. Ez rávilágít arra, mennyire esetleges volt a közvetítés sok helyen: kényszer szülte helyzetben megoldották, ám amikor csak lehetett, ragaszkodtak a személyes részvétel kizárólagosságához. Más megközelítés szerint nem mindig állt rendelkezésre olyan eszköz vagy személy, aki az eszközparkot működtette volna. Érdekes jelenség az is, hogy több helyütt csak novemberben álltak át a digitális istentiszteletre: az első hullám idejéről ilyen esetekben nincs semmilyen adatunk. Ez viszont szükségessé teszi, hogy a későbbiekben, minden egyházmegye esetében külön foglalkozzunk azokkal, akik a teljes vizsgált időszakban közvetítettek, és azokkal, akik csak időszakosan.

Vessünk egy pillantást arra, hogy ezek a gyülekezetek a résztvevők hány százalékát tudhatták magukénak. Azok tehát, amelyeknek elérhetőek a nézettségi adatai a járvány alatt, a 2019-es vasárnapi templomlátogatók 80%-áért felelősek. Ebbe a 98 gyülekezetbe, a vizsgált gyülekezetek 61%-ába jár tehát az összes gyülekezeti tag 80%-a. Ez még nem kifejezetten kirívó adat. Viszont, ha azt vesszük figyelembe, hogy az összes gyülekezet 40%-ában volt YouTube-közvetítés, és ezek megközelítőleg ugyanakkora nézettséget generáltak, mint ahányan személyesen jártak templomba a négy egyházmegyében, lényegesen nagyobb a különbség. Ez a különbség úgy is kifejezhető, hogy a négy egyházmegye nézettsége és részvétele különbségének az átlaga 92 – ez pedig már egy átlagos gyülekezet mérete. Ugyanennek a két számnak a hányadosa 1,99, tehát a megkétszereződés egyáltalán nem túlzó kifejezés esetükben. Persze az egyes megyéken belül nagy eltérések vannak, és ez nem azt jelenti, hogy minden gyülekezet, amelyik közvetített, létrehozott egy új gyülekezetet az online térben, mégis, a növekedésnek ezek a számai beszédesek. Biztos következtetést nem vonhatunk le ebből arra nézve, hogy mennyiben jelent ez valós növekedést az egyháztagekban – erre esetleg a 2020–21-es választói névjegyzék és az akkori részvételi adatok adnak majd lehetőséget –, mégis, megalapozottnak tűnik a feltevés, miszerint *a nagyobb gyülekezetek, amelyeknek több lehetősége is volt, növelték az elérésüket, nézettségüket*, míg a kisebb gyülekezetekről nincs ilyen adatunk. Természetesen azt sem tudjuk megállapítani, mekkora átfedés van a 2019-ben templomba járók és a 2020-ban online istentiszteletet nézők között, ahogy a nézettség mérését befolyásoló egyéb, fentebb említett tényezők is mindkét irányba befolyásolhatják ezeket az eredményeket. Akárhogy is: bebizonyosodni látszik a sejtés, miszerint jelentősen több embert ért el az Egyház az online felületen, mint korábban. Ez két kérdést vet fel: hogyan álljunk a digitális istentisztelethez, online tartalmakhoz a járvány után, amikor elmúlik a kényszer? Illetve hogyan lehet őket, akik egyelőre csak a nézettségi statisztikákban jelennek meg, reakcióra biztatni, buzdítani, hogyan lehet őket az egyházi életbe bevonni? A következő években ez a két kérdés meghatározó lehet az egyházon belüli párbeszédben.

EREDMÉNYEK – EGYHÁZMEGYEI BONTÁSBAN

Vértessaljai Református Egyházmegye

A Vértessaljai Református Egyházmegye a legkisebb a vizsgált négy egyházmegye közül. Fejér megye keleti felét foglalja magába, legnagyobb települése Dunaujváros 44 ezer lakossal. Ezt követi Sárbogárd, Bicske és Gárdony, mindhárom 11 ezer körüli lakosságszámmal. A legnagyobb gyülekezetek 140 főt, míg a legkisebb missziói egyházközségek 10 főt számlálnak vasárnaponként – a 35 gyülekezet átlagos lélekszáma 50 fő, összesen pedig 1491-en jártak templomba vasárnaponként 2019-ben. Az adatokat torzíthatja, hogy nem minden gyülekezetből áll rendelkezésre részvételi adat: összesen öt egyházközségről nincs ilyenünk. A 35 egyházközségből 27 anyaegyházközség és 8 missziói egyházközség – szórványokról nincsenek

adataink. A gyülekezetek közül 15 közvetített valamilyen formában a járvány alatt, ebből 13-nak elérhetőek online a nézettségi adatai. Megemlítendő, hogy korábban egy gyülekezet sem közvetítette istentiszteleti alkalmait. Ebből a 13-ból 8 eklézsiának van több mint 20 közvetített istentisztelete, és összesen 4-nek van mind a 41 vasárnapról. Ezt esetleg eggyel megoldhatjuk, ugyanis van olyan lelkészpár az egyházmegyében, ahol közösen rögzítették a vasárnapi istentiszteletet az egyik helyen, ám ezt mindkét gyülekezettel megosztották. 6 gyülekezet YouTube-on jelent meg, itt 135 videó látható, míg 8 inkább a Facebookot választotta közvetítésre, itt 219 videó érhető el. Egy gyülekezet mindkét felületet használta: májusban az előbbin, ősszel az utóbbin közvetített; az ő esetükben a későbbiekben szintén a YouTube adatait használjuk fel. Összesen tehát 373 videó érhető el.

A YouTube nézettségi adatait tovább vizsgálva a következőkre jutunk: a megtekintés és a látogatottság különbségeinek összege 432, tehát megyei szinten ennyivel több embert értek el az online tartalmak, mint ahányan személyesen részt vettek az istentiszteleten. Átlagosan ez 86,47 megtekintést jelent gyülekezetenként, viszont a képet árnyalja a magas szórás: 71,42. A legnagyobb különbség 181,31, míg a legkisebb mindössze 3,63 volt. Ez nem vethető össze az össznézettség és az összlátogatottság különbségével: az eredmény negatív lenne, de csupán a közvetítők alacsony száma miatt. Az, hogy a gyülekezetek kisebbsége közvetített, nem jelent drasztikus elnéptelenedést.

Ha a különbségek helyett a hányadosokra fordítjuk a figyelmünket, ugyanezt találjuk. Ezekkel számszerűsíthető a növekedés: átlagosan 5,77-szer többen tekintették meg a videókat, mint ahányan személyesen részt vettek az alkalmakon. Ez az adat azonban csalóka, ugyanis benne van egy apró gyülekezet, amely kiemelkedően jól teljesített az online térben: 19-szeres nézettséget generálva. Ha ezt az egyedi esetet kivesszük az átlagból, a hányados azonnal 2,43-ra csökken: ez reálisabb arány az egész egyházmegye tekintetében.

A dolgozat elején leszögeztük: a Facebook nézettségi számok kevésbé relevánsak kutatásunk szempontjából, mégsem hagyhatjuk őket teljesen figyelmen kívül, hiszen fontos szerepük van annak értékelésében, potenciálisan hány ember érhető el az online térben. Az itt közvetítő 8 gyülekezet összesen 3540 megtekintést generált vasárnaponként, gyülekezetenként 442-t. A szórás 254. A különbségek összege 3063, átlagosan 383 – a hányadosok tekintetében majdnem 9-szeres különbség van a látogatottság és a megtekintések száma között. Ennyi tehát azoknak a száma, akiket jelen körülmények között, anyagi és energiaráfordítás nélkül elérnek valamilyen formában a Vértesaljai gyülekezetek. Kérdés marad, hogy közülük hányan megszólíthatók, bevonhatók – és természetesen hatalmas kérdőjel követi a hogyan.

Bács-Kiskunsági Református Egyházmegye

A Bács-Kiskunsági egyházmegye területileg a legnagyobb az MRE-ben. Területe lefedi a névadó megyét: a Duna és a Tisza között, Pest megye és a szerb határ között található. Ezen a területen 119 település, ebből 22 város található a KSH

2013-as kimutatása szerint. Az itt élő 517 ezer fő 67,9%-a városlakó: az országos átlagnál kevésbé városias térségről van szó, ám a települések nagyobb része (18,5%-a) város, mint az országos átlag (11%).⁷ Az egyházmegyében 25 anyaegyházközség, 8 missziói és 7 társegyházközség működik – ez utóbbi annyiban korrigálendő, hogy egy társegyházközség kettéválasztására és külön kezelésére a rendelkezésre álló külön adatok miatt van szükség. Ezeken túl legalább 22 szóróványban is vannak istentiszteleti alkalmak, legalább havi rendszerességgel: ezeket a számokat az anyaegyházközség résztvevőinek számoltam, mivel gyülekezethez kötődésük indokolja az együtt kezelésüket. Végül hat egyházközségről nem rendelkezünk információval.

Egy rövid tisztázás erejéig ki kell térnünk Kecskemét kiemelt helyzetére. Az egyházmegye legnagyobb gyülekezete található a városban, többek között azért is, mert az egész város egy gyülekezethez tartozik, egy temploma van. Ugyan az istentiszteleti szolgálatok nemcsak a templomhoz kötődnek, hanem több intézményhez és egyes városrészekhez, kutatási szempontból mégiscsak komoly kérdést vet fel a helyzet. Hogyan kezelendők a részvételi számok, ha azok 12 helyszínen zajlanak, különböző időpontokban, nem is azonos rendszerességgel? Melyik számok vehetők össze a nézettséggel: a két délelőtti istentiszteleté együtt, vagy csak a nagyobbé – esetleg a kisebbé –, vagy az összes kecskeméti egyházi alkalom összesen? Ez még egyedileg értelmezhető és vizsgálható is lenne, azonban az összesítésnél komoly torzulásokat okozhat. Épp ezért nem minden adathalmazban szerepelnek a városból származó számok, abban a reményben, hogy így az egyházmegye egészére nézve tisztább képet kaphatunk. Ahol mégis szerepelnek a kecskeméti adatok, ott a két délelőtti istentisztelet részvételi számát együtt kezeljük, és ehhez viszonyítjuk a nézettséget. A végeredmény fényében ez a döntés felülvizsgálható, Kecskemét azonban mindenképp alaposabb vizsgálatot igényelne, mint amire jelen tanulmányban kénytelenek vagyunk szorítkozni.

Visszatérve a megyei adatainkra: a rendelkezésre álló adatok alapján az látható, hogy az összes gyülekezetből kettő közvetített a járvány előtt – mindkét területen egy-egy. A vizsgált 40 egyházközségből 16-ban volt valamilyen online közvetítés: 8-an a YouTube-on, 7-en a Facebookon és 1 gyülekezet Facebook-csoportban közvetített – ez utóbbiról ezért nincs nézettségi adatunk. A hagyományos formák tekintetében ebben az Egyházmegyében volt a legelterjedtebb a helyi televíziós csatornák bevonása: legalább négy különböző csatorna közvetített református istentiszteletet a járvány ideje alatt.

Az a 15 gyülekezet, amelyek nézettségi adatai elérhetők, összesen 437 videót tett közzé: ebből 213-at a YouTube-on, 177-et a Facebookon. A YouTube-videók átlagos nézettsége 152 volt, míg a másiké 554. A közzétett videók számának átlaga 25,7: tehát kevés gyülekezet közvetített folyamatosan, inkább az időszakosság volt

7 Csószné Seres Ilona: *Bács-Kiskun megye számokban 2013*, Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 2014. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/mesz/03_ba.pdf (Letöltés: 2021. márc. 22.)

jellemző. Furcsa észrevétel, hogy egyes források ellentmondani látszanak egymásnak: valamelyik szerint több gyülekezet közvetített, ám ennek nyomai nem találhatóak meg online. Ez vélhetően elsősorban a feltett kérdés eltéréseiből fakadhat: a belső egyházi kérdőív általánosságban az online jelenlétre kérdezett rá, míg jelen kutatás szempontjából a fent meghatározott kép- és hangfelvételek számitanak csupán. Ugyanígy közrejátszhat az is, ha nem a gyülekezet hivatalos oldalán közvetítenek (hanem pl. egy egyháztag, a lelkész vagy a helyi televízió oldalán): ez sok esetben nem elérhető, nem visszakereshető és így nehezen kutatható. Azonban említsük meg: a fellelt adatokon túl még 4 gyülekezet beszámolójában szerepelt, hogy közvetített. Velük együtt tehát 19-re nő a digitális térbe költözők száma, ami az egyházmegeye gyülekezeteinek felét teszi ki.

A nézettség tekintetében a következőképpen alakultak a számok (Kecskemét nélkül): a YouTube-on a gyülekezetek nézettségének átlaga 1093 (tehát ennyien nézték meg a vasárnapi istentiszteletek videóit), míg egy videó átlagos megtekintettsége 121. A nézettség és látogatottság különbségeinek összege 465, átlaga 58. Ez utóbbi alig tér el az egyházmegeye gyülekezeti részvételének átlagától: kis túlzással úgy is fogalmazhatunk, hogy mindegyik YouTube-on közvetítő két gyülekezetet szolgál: a saját egyházközségét és egy másik, még ismeretlen és névtelen közöséget. Ezt természetesen árnyalja, hogy nem minden gyülekezet esetében kétszeres a szorzó a nézettség és látogatottság között, az átlaguk mégis 2,08 – a legnagyobb 4,57 és a legkisebb, már csökkenő 0,92 között jelentős különbség van.

Röviden kitérünk a Facebook adataira is. Az itt közvetítők átlagosan 4398 nézettséget értek el vasárnaponként – a gyülekezetekre leosztva ez 628-as átlagnézettséget jelent. A nézettség és részvétel különbségeinek összege 3855, átlaga 550, hányadosa 8,6: ez nagyságrendileg megegyezik a Vértesalján mérttel.

Megvizsgálva a fenti két egyházmegeyét, egészen hasonló szám adatok jöttek ki arra nézve, mennyivel több embert tudtak a gyülekezetek elérni online, mint személyesen: 2-2,5 a YouTube és 8,6-8,9 a Facebook esetében. Az egyezés mégsem olyan mértékű, hogy mérési vagy számolási hibára kelljen gyanakodnunk. Ami azonban valós kritika lehet ezekkel az adatokkal szemben, hogy a vizsgált mintához képest is meglehetősen szűkek: Vértesalján 35-ből 14, Bács-Kiskunban 40-ből 19 közvetítést találtunk – még ez sem foglalja magába a gyülekezetek felét. Ebből fakadóan igyekeztünk elhatárolódni a sommás megfogalmazásoktól: az adatok és az eszközök szűkössége is csökkent az eredmények felhasználhatóságát.

Északpesti Református Egyházmegeye

A sorban következő az Északpesti Református Egyházmegeye. A mintavétel során ennek a megeyének a sokszínűsége, az agglomerációs-kisvárosias és a vidékies jelleg hasonló arányú megjelenése döntő szerepet játszott a kiválasztásban. Területe Pest megeye északi felét, nagyjából a Százhalombatta–Hatvan vonaltól északra eső területeket, Nógrád megeyét és Heves megeyének egy darabját foglalja magába. Ezekből a megeyéből Nógrád és Heves esetében alacsonyabb az urbanizáltság az országos átlaghoz képest (a lakosság 41,9 és 47,6%-a él városokban az országos

70,4%-ához képest)⁸, míg Pest megyében ez az arány az átlaghoz közeli 69,3% – igaz azonban, hogy a települések tekintetében nagyobb az eltérés: a települések 28,9%-a város az országos 11%-hoz képest.⁹ Heves megye két nagyobb városa: Hatvan és Gyöngyös is ehhez az egyházmegyéhez tartozik, így bátran nevezhetjük városias, agglomerációs egyházmegyének.

Minden tekintetben ez az egyházmegye produkálta a legmagasabb számokat: összesen 56 egyházközség és 123 szórvány, 6621 templomlátogató, 44 közvetítés és 1299 videó. Ezek az adatok valóban többszöröse az előzőknek. Az egyházközségek megoszlása státuszok szerint a következőképpen alakul: 38 anya-, 9 missziói és 9 társegyházközség tartozik ide. A gyülekezeteknek 78%-a közvetített, és ezek a gyülekezetek a 2019-es templomlátogatók 82%-át adták – meglehetősen kiegyensúlyozott arányok. A közösségek átlagos nagysága 116 fő volt 2019-ben, ezzel összehasonlítva a YouTube-nézettségek átlaga 195 megtekintés – azaz itt egy szűk 60%-os növekedés figyelhető meg, úgy is, hogy ezen a felületen mindössze 33 gyülekezet közvetített. Meglepően magas azoknak a száma is, akik már korábban is közvetítették istentiszteleteiket: 8 ilyen gyülekezet van az egyházmegyében.

A gyülekezeteknek 75%-a közvetített YouTube-on, a templomlátogatóknak ők a 68%-át adják. Átlagosan összesen pedig 6460 megtekintést generáltak vasárnapként – ez a rendszeres résztvevőknek több mint 97%-a. A növekedés 42%-os, tehát valamivel kisebb a másfélszeresnél. A nézettség és látogatottság átlagos különbsége ugyanezt tükrözi vissza: átlagosan 62 fővel többen tekintették meg a közvetítést, mint ahányan templomban voltak vasárnap. Ha viszont a videók számára térünk rá, nehézségekbe ütközünk. Összesen 1299 videót tettek közzé az egyházmegyében istentiszteleti alkalmak közvetítéseként, így a megyei átlag 23,61-re jön ki. Ez egyfelől jó hír, hiszen a vasárnapok több mint felén általában közvetítés, az ünnepnapokat is közzétették többségükben. Ugyanakkor komoly torzítások is találhatók itt: több olyan gyülekezetet is találunk, amelyekben volt egy elsődleges közzététel (Facebook csoport, hangfájl), majd ezt követően töltötték fel az istentiszteletet YouTube-ra. Hasonló problémák merülnek fel ott, ahol egy helyi televízió és a gyülekezet vagy a lelkész saját oldalán is közvetítettek: néhol ezek kiegészítik, néhol viszont átfedik egymást. Ezeket nem számíthatjuk bele az elemzésünkbe, hiszen nem kizárólagosak: valószínűsíthető, hogy a gyülekezet tagjai az elsődleges csatornán kommunikálnak, a videómegosztó más

8 MAROSSZÉKY Zsuzsanna – SZÜCS Lászlóné: *Nógrád megye számokban 2013*, Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 2014. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/mesz/12_no.pdf (Letöltés: 2021. márc. 22.)

SERDÜLT Szilvia – VIGNÉ CSEH Magdolna: *Heves megye számokban 2013*, Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 2014. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/mesz/10_he.pdf (Letöltés: 2021. márc. 22.)

9 BAKOS Norbert – FÁBIÁNNÉ PESZTERITZ Mónika – FODOR Alice – GERSE József – HIDAS Zsuzsanna – KORMOS Zoltán – NÉMETHINÉ CSEHI Tünde – PÁSZTOR László – SZILÁGYI Dániel: *Pest megye számokban 2013*, Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 2014. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/mesz/13_pe.pdf (Letöltés: 2021. márc. 22.)

funkciót tölt be. Ezt alátámasztani látszanak az ilyen helyzetekben kapott, nullához közelítő megtekintések. Így azokat a gyülekezeteket kiszűrtük a mintából, amelyek megtekintései a látogatottság felét sem érték el. Ugyanígy a pozitív oldalon is van néhány szélső érték, melyek erősen torzíthatják a kimutatásokat: két gyülekezetnél több mint ötszörös, egy harmadiknál pedig több mint négyszeres növekedést látunk a megtekintésekben. Ennek a megalapozottságát nem kétségbe vonva, ha az egyházmegyéről általánosabb képet szeretnénk kapni, mégis érdemes nélkülük is megvizsgálni az adatokat: kiszűrtük tehát az előbb említett, 4-nél nagyobb megtekintési hányadosú gyülekezeteket. Az így kapott számok a következők: a megtekintések és látogatottság különbsége vasárnaponként összesen 1538, gyülekezetenként pedig 61. Nézettség és látogatottság hányadosa 1,58 (a teljes mintán 1,74). A teljes mintához képest ez egy szerény csökkenést jelent, a 2019-es részvételhez képest viszont még így is majdnem 60%-os növekedést.

Az előbbi mintából kiválogatott szélső értékek önmagukban is érdemelnek némi figyelmet. Az egyik kiugróan magas szám esetében nem vonatkoztathatunk el attól, hogy egy helyi televízió csatornáján közvetítettek, ahol több felekezet istentisztelete is megjelent. Feltételezhetjük, hogy ezzel a gyülekezet a csatorna nézőit is elérte, akiket láthatóan sikeresen vont be. Ez a közösség ráadásul korábban is élt ezzel az online közvetítési lehetőséggel. A két másik kiugróan magas érték esetén kisebb gyülekezetekről is van szó (50 fő alatt), így kisebb számú abszolút növekedés is arányaiban nagyobboknak számít. Ugyanakkor a számok alapján nem tudunk más összefüggést kimutatni: a nézettségi számokat adottságnak kell tekintenünk. Az okokat csak egy alapos esettanulmány tárhatná fel, erre azonban jelen keretek közt nincs lehetőségünk.

Röviden említést kell tegyünk a facebookos közvetítésekről: az egyházmegyében 8 gyülekezet választotta ezt a módot, ők 259 videót tettek közzé a vizsgált időszakban. A megtekintés átlagosan 3243 volt vasárnaponként és 405 közvetítésenként. Ezekbe a gyülekezetekbe 2019-ben 917-en jártak, ami az összes templomlátogatónak szűk 14%-a. A megtekintés és látogatás között átlagosan 278 a különbség, és ugyanennek a két számnak 3,48 a hányadosa: ennyivel többeket értek el tehát a gyülekezetek Facebookon. A 3,48-as hányados jelentősen kisebb a korábbi két kimutatásnál: ennek okai elsősorban méretbeli különbségek lehetnek: kisebb gyülekezeteknél a számszerűen kisebb növekedés arányaiban nagyobbak számít, és fordítva. Ugyanakkor arra is emlékeztet, hogy kutatásunk szempontjából ezek az adatok nem feltétlenül megbízhatóak.

Budapest-Déli Református Egyházmegye

Végül de nem utolsósorban az egyik fővárosi egyházmegyével foglalkozunk. A város két református egyházmegyére oszlik, nagyjából a Solymárt Vecséssel összekötő egyenes mentén. Sajnos az Északi egyházmegyéből nem sikerült adatot gyűjteni, így a kutatás tervezett, a teljes főváros reformátusságát bemutató elemzése tanulmányunk fájó hiányossága marad. A Déli egyházmegyébe 26 anya- és 3 missziói egyházközség tartozik, összesen 4695 templomlátogatója volt 2019-ben,

a gyülekezetek átlagos nagysága viszont 169 fő. Számszerűen tehát kevesebb református él itt, mint Északpesten, a gyülekezetek viszont jelentősen nagyobbak. A 29 gyülekezetből mind a 29 közvetített valamilyen online formában saját bevalása szerint – csupán egynél nem lehetőségre fel ennél pontosabb információ. Ennek sok oka lehet, néhányat korábban is említettünk: saját felületen közvetítés, belső levelező lista használata, a lelkész személyes oldalainak használata – ezek mind olyanok, amikhez a nyilvánosságnak se hozzáférése, se tudomása nincs. Meglepően magas azoknak az aránya, akik a gyülekezet saját honlapján keresztül közvetítettek: 3 ilyen gyülekezetet találunk, közülük mindössze egy töltötte fel ezután a közvetítéseket a YouTube-csatornájára – ezt az adatot így természetesen nem használhatjuk fel. Van még egy gyülekezet, amelyik Facebook-csoportban közvetített, így összesen 5 azoknak a száma, melyektől nincs adatunk. Különlegesség még, hogy egyedül ebben az egyházmegyében találunk olyan közösségeket, amelyek mindkét felületet egyenértékűként használták: valós idejű közvetítésként, és ez a nézettségi számokon is meglátszik. Ez mindössze 3 gyülekezetet takar, amelyeknél mégis a YouTube-ot kezeljük elsődlegesként és arról közlünk adatokat, de megjegyezzük, hogy ez az adatok szempontjából bizonyos torzulást eredményez: nem tudjuk egyik felület nézettségét sem átkonvertálni a másikéba, pontosabb adatok híján meg kell elégednünk a meglévőkkel.

A felületek megoszlása tekintetében a következőket találtuk: 16 közösség YouTube-on, míg 9 Facebookon tette elérhetővé vasárnapi istentiszteletét. Ez előbbin az átlagos megtekintés összege 5991 vasárnaponként, gyülekezetenként pedig 352, 788 videóval. Az itt közvetítő egyházközösségek adják az egyházmegye látogatottságának 72,97%-át – ez az érték egészen közel áll az Északpesten mért 68,7%-hoz. A nézettség és részvétel különbségének összege 2565, átlaga 150 – a hányadosok átlaga 1,8. Itt is szignifikáns növekedés látható tehát, ami szintén az északpesti hasonló adathoz áll közel, még ha kisebb is a másik két egyházmegyéjénél.

Átlagosan mindegyik gyülekezet 35 videót osztott meg – ha csak a közvetítőket számoljuk, ez 43-ra emelkedik. A YouTube-on közvetítők átlagosan 49, míg a Facebookon 28 videót osztottak meg. Mindegyik szám magasban az eddigi átlagok fölött van: ez azt mutatja, hogy a főváros vizsgált gyülekezeteiben folyamatosabb volt a közvetítés a többi térségnél. Ennek egyik magyarázata lehet, hogy tavasszal a fővárosban később oldották fel a korlátozásokat, mint az ország többi részén, de ez a pár hetes különbség nem magyarázat a nagyságrendi eltérésre. Másik magyarázat lehet, hogy a fővárosban könnyebben megteremthetők a technikai és személyi feltételek a közvetítéshez.

A Facebook-oldal-közvetítések számai is hasonlóan alakulnak: 253 videó, 4573 megtekintés vasárnaponként és átlagosan 653 gyülekezetenként. A nézettség és részvétel különbsége 3854 vasárnaponként átlagosan és 550 gyülekezetenként. Ennek hányadosa 6,6 – a négy egyházmegye 6,9-es átlagát valamivel alulmúlja. Általánosságban mégis ugyanazok mondhatók el erről az egyházmegyéről is: lényegesen magasabb a Facebookon elérhető számok, mint ahányan látogatják a gyülekezeteket.

ÖSSZEGZÉS

Tanulmányunk végére érve még egyszer vegyük sorra a főbb eredményeket. Megállapíthatjuk, hogy a hipotézisünk beigazolódott: *azok a gyülekezetek, ahol volt online közvetítés, jelentősen több megtekintést generáltak, mint ahányan 2019-ben vasárnaponként részt vettek az istentiszteleten.* Ez összességében nézve igaz, mégis meg kell jegyeznünk, hogy találtunk 17 gyülekezetet, ahol átlagosan kisebb volt a megtekintés a látogatottságnál – ha nem számítjuk azt a 4-et Észak-Pesten, melyeket az átlagoknál is kiszűrtünk, még mindig 13 ezek száma. Az arány így is meggyőző: 13 csökkenés mellett 87 növekedés.

Ez a szám arra is rávilágít, hogy valóban sikeres volt az online átállás a gyülekezetek többségében. Ugyanakkor *az a feltevésünk is beigazolódott, hogy a városias környezetben lényegesen magasabb a közvetítő gyülekezetek aránya, falusias környezetben több helyütt nem digitális módon igyekeztek megtartani az istentiszteleteket.* A növekményt számszerűsítve azt kapjuk, hogy a YouTube-on 1,74 és 2,43 között változik a nézettség és részvétel hányadosa. A bizonyításhoz komolyabb statisztikai eszköztárra lenne szükség, amivel a szerző nem rendelkezik, így csak sejtésként fogalmazható meg, hogy van összefüggés az adatok mennyisége és a növekmény aránya között: azokban az egyházmegyékből, ahol többet közvetítettek, kisebb arányú a növekedés, míg ahol kevesebbet, ott nagyobb. Ez a gyülekezetek méretével is összefügg, amint erre már utaltunk: számszerűleg kisebb növekedés is produkálhat arányában nagyobb növekedést – bár ennek ellentmondani látszik, hogy Vértesalja produkálta számszerűen a második legnagyobb növekedést Budapest-Dél után. Azonban *az a feltevésünk beigazolódott, hogy a fővárosi gyülekezetek számszerűen több embert értek el:* a YouTube-megtekintések különbsége vasárnaponként Budapest-Délen 2565, a második legnagyobb Északpesten: 2005.

Az a feltételezésünk is beigazolódott, miszerint azok a gyülekezetek, ahol korábban is volt közvetítés, most az átlagon felül teljesítettek: Budapest-Délen 2,03-as növekedés az átlag 1,8-cal szemben, Bács-Kiskunban ez a két szám 2,92 és 2,08, Északpesten pedig 2,06 és 1,74.

Bár a főszövegben ezt a különbségtételt nem mindenhol tartottuk konzisztensen, mégis fontos leszögezni: ez nem jelent számszerűen ennyivel több elért személyt. Nem tudjuk megállapítani, hogy az egyes megtekintések mögött hány egyén áll, ahogy az sem garantálható, hogy egy személy nem tekintett meg több istentiszteletet – erre a járvány előtt, az ugyanakkor kezdődő istentiszteletek esetében, magától értetődően nem volt lehetőség.

Végkövetkeztetésként azt mondhatjuk, hogy a járványhelyzet lehetőséget teremtett a templomajtók kitérésére – a következő évek kérdése lesz, hogy az MRE tud-e élni ezzel a lehetőséggel.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- A Magyarországi Református Egyház Zsinata Elnökségi Tanácsának 2020. március 11-i közleménye: *Istentiszteleteket tartunk a veszélyhelyzet idején is* [online] elérhető: <https://www.reformatus.hu/egyhazunk/hirek/istentiszteleteket-tartunk-veszelyhelyzet-idejen/> [utolsó letöltés: 2021. 03. 22.]
- A Magyarországi Református Egyház Zsinata Elnökségi Tanácsának 2020. március 16-i nyilatkozata: *Szüneteltessenek minden egyházi alkalmat* [online] elérhető: <https://www.reformatus.hu/egyhazunk/hirek/szuneteltessenek-min-den-egyhazi-alkalmat/> [utolsó letöltés: 2021. 03. 22.]
- A Magyarországi Református Egyház Zsinata Elnökségi Tanácsának 2020. november 7-i ajánlása: *Koronavírus: a Zsinat Elnökségi Tanácsának november 7-i ajánlása* [online] elérhető: <https://www.reformatus.hu/egyhazunk/hirek/koronavirus-zsinat-elnoksegi-tanacsanak-november-7-i-ajanlasa/> [utolsó letöltés: 2021. 03. 22.]
- A Magyarországi Református Egyház Zsinata Elnökségi Tanácsának december 18-i ajánlása: *Karácsonyi istentiszteletek a református egyházban*, [online] elérhető: <https://www.reformatus.hu/mediumok/hirek/karacsonyi-istentiszteletek-reformatus-egyhazban/> [utolsó letöltés: 2021. 03. 22.]
- A Magyarországi Református Egyház Zsinata Elnökségi Tanácsának 2021. március 5-i határozata: *A bajban is maradjunk együtt!* [online] elérhető: <https://www.reformatus.hu/egyhazunk/hirek/a-bajban-is-maradjunk-egyutt/> [utolsó letöltés: 2021. 03. 22.]
- CSÓSZNÉ SERES Ilona: *Bács-Kiskun megye számokban 2013*, Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 2014. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/mesz/03_ba.pdf [letöltés: 2021. márc. 22.]
- MAROSSZÉKY Zsuzsanna – SZÜCS Lászlóné: *Nógrád megye számokban 2013*, Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 2014. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/mesz/12_no.pdf [letöltés: 2021. márc. 22.]
- SERDÜLT Szilvia – VIGNÉ CSEH Magdolna: *Heves megye számokban 2013*, Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 2014. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/mesz/10_he.pdf [letöltés: 2021. márc. 22.]
- BAKOS Norbert – FÁBIÁNNÉ PESZTERITZ Mónika – FODOR Alice – GERSE József – HIDAS Zsuzsanna – KORMOS Zoltán – NÉMETHNÉ CSEHI Tünde – PÁSZTOR László – SZILÁGYI Dániel: *Pest megye számokban 2013*, Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 2014. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/mesz/13_pe.pdf [letöltés: 2021. márc. 22.]

1. melléklet A legfontosabb egyházmegyei adatok táblázatba foglalva

	templomlátogatók átlagos száma 2019-ben	egyházközösségek száma	ebből hány közvetített YouTube-on?	átlagos megtekintés YouTube-on 2020-ban	nézettség és részvétel hányadosának átlaga
Vértesalja	1 491	35	6	765	2,4
Bács-Kiskun	1 944	40	10	1 093	2,08
Északpest	6 621	56	33	6 460	1,74
Budapest-Dél	4 695	29	16	5 991	1,80
Σ	14 751	160	65	14 751	
átlag					2,01

2. melléklet Nézettségi és látogatottsági adatok összesített grafikonjai

